

רבד הזהב

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת שמות תשפ"א

שאם היה חדש ממש היה לו לומר וימת וימלך, ואולי יש להוסיף דהוה הטעם שכתוב חדש ולא מלך אחר.

ואיתא (שמו"ר א' ח') דכיון שהפרו ברית מילה לכן נתחדשו גזירותיו, וכתב הבית הלוי דא"י עונש לבני ישראל, אלא דתמיד צריך שיהא מרחק בין ישראל לעמים, והקב"ה מכניס שנאה בלב העמים על ישראל כדי שיפסק הקירוב, וידוע הפתגם שאם ישראל לא עושים קידוש הגויים עושים הבדלה, וכן מובא בשם הגר"א וסרמן זצ"ל שיש מרחק מסויים בין ישראל לעמים, וכמה שהיהודים מתקרבים יותר לגויים כך הגויים שונאים יותר את ישראל, וכיון שהפרו ברית מילה שהוא המפריד בין ישראל לעמים, לכך נתחדשו גזירותיו.

ועלה מן הארץ (שם)

פירש רש"י על כרחינו, ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים ע"כ. ובתרגום יונתן כתב "ולא ישיירון מן אוף לא חד ומן בתר כדין יפקון להון מן ארעא", מבואר בדבריו שחשבו מצרים שבני ישראל יכלו את כל המצרים, ואח"כ יעלו מן הארץ, וצ"ב דהא אם יכלו את כולם מ"ט יעלו מן הארץ, ואולי ידעו שבדעתם לעלות לארץ ישראל.

ויעבידו מצרים וגו' בפרך (א' י"ג)

פירש רש"י בעבודה קשה המפרכת את הגוף, והנה בפרשת בהר (כ"ה. מ"ג) על הפסוק לא תרדה בו בפרך פירש רש"י אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך, והיינו פרך שמעבידו ללא תכלית, וזה הביאור בדברי רש"י כאן בעבודה קשה המפרכת את הגוף, והיינו שהמטרה של העבודה זה לא לתכלית אלא לפרך את הגוף.

אם בן הוא והמתן אותו (א' ט"ו)

המהרש"א (סנהדרין דף נז:) ביאר דפרעה עצמו לא יכל להרוג את העוברים, דבן נח מוזהר על העוברים, אבל ישראל אינו מצווה על העוברים, ולכך ציוה על המילדות העבריות שהם יהרגו.

ומקשים דהא כיון שעשאן שלוחין להרוג שלוחו של אדם כמותו, ומה הרויח בכך ששלחם, ולא שייך לומר דאין שליח לדבר עבירה, דהא כשהשליח אינו בר חיובא יש שליח לדבר עבירה [כדאיתא ב"מ דף י:], וצ"ל דאף שהם לא היו מצוות על העוברים, מ"מ יש איסור להרוג עוברין, ולכן נתבטל השליחות דאין שליח לדבר עבירה, ועיין ברש"י (במד"ר כאן פ"א אות כ"א).

והנה איתא בסוטה (דף יא:) שפרעה תבע אותם לדבר עבירה, ופירש בשבות יעקב דהם היו פנויות, ואמר להן פרעה דממ"נ אם יש לכם דין בן נח ולא תהרגו את העוברים, א"כ בן נח אינו מוזהר על הפנויה, ואם יש לכם דין ישראל שמוזהרין על הפנויה, א"כ אין אתם מוזהרות בהריגת עוברין, דישראל לא נאסר בהריגת עוברין.

וייטב אלקים למילדות וירב העם וגו' (א' כ')

פירש רש"י מהו הטובה ויעש להן בתים. בפירוש הרא"ש תמה על דברי רש"י, דהא יש הפסק בין וייטב אלקים למילדות, לועש להם בתים, ועוד ד"וירב העם וגו'" אינו שייך לטובה.

ולכן פירש דבאמת "וירב העם" זהו הטובה, דלכאוי אין סיבה שפרעה יאמין להם במה שטענו "כי חיות הנה", ולכן הקב"ה הרבה את העם, ועי"י זה פרעה האמין להם, דהרי לא יתכן שב' נשים מילדות כ"כ הרבה.

ואלה שמות (א' א')

בראשונים עמדו על הלשון "ואלה" דמשמע דזה המשך לחומש בראשית, וכתב באבן עזרא דקאי על מה שכתוב בסוף פרשת ויחי (נ' כ"ד) "וירא יוסף לאפרים בני שלשים", ועי"ז אמר דגם בני ישראל בתחילה היו מעט, ואח"כ פרו ורבו, וברמב"ן פירש דקאי על מה שכתוב בפרשת ויגש (מ"ו ז') "וכל זרעו הביא איתו מצרימה, ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה", ועיין עוד בבעל הטורים.

ואלה שמות (שם)

פירש רש"י אע"פ שמנאן בחייהן וכו' שנאמר המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא. וכתב הרא"ש דכשיוצאים הכוכבים להאיר זה במספר, ובכניסתן לרקיע קורא להם שם, ונראה הטעם בזה דשם זה על שם התפקיד, וזהו בשעה שעשו את תפקידם.

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה (שם)

הא דלא כתוב אשר באו, מבארים דבני ישראל היו תמיד במצב של "הבאים", והיינו שתמיד הרגישו עצמם שאין זה מקומם במצרים, והאדמו"ר מסאטמר זצ"ל אמר שזה מרומז בפסוק בתחילת ההפטרה, "הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל", בזכות שבני ישראל במצרים תמיד היו במצב של "הבאים" ולא נתערבו בהם, לכן יציץ ופרח ישראל.

ובני ישראל פרו וגו' (א' ז')

הרמב"ן (במדבר ג' י"ד) כתב דהטעם ששבת לוי לא ילדו ששה בכרס אחד, משום שרק מי שהיה בשיעבוד ד"כאשר יענו", התקיים בו "יכן יפרוץ", משא"כ שבת לוי שלא היו בשיעבוד, ובכלי יקר (במדבר ג' ל"ט) כתב י"א דהטעם הוא כדי שיהיה נקל לבני ישראל לפרנסם, וכתב עי"ז דזה הטעם רחוק כי אין מעצור לה' מלהושיע ולפרנס משרתיו ועושי רצונו, ועיין עוד בבית הלוי מה שכתב בזה.

וישרצו (שם)

פירש רש"י שהיו יולדות ששה בכרס אחד. מטין משמיה הגר"א גורדון זצ"ל דביאר מה שהיו רק כ"ב אלף בכורות, אע"פ שהיו שש מאות אלף זכרים מגיל כ', ונמצא שלכל בכור היה יותר מחמישים אחים אחריו, והיינו כיון שילדו ששה בכרס אחד.

אמנם מקשים עי"ז דהא שבת לוי לא ילדו ששה בכרס אחד, ומ"מ חזינן דמתוך כ"ב אלף זכרים היה רק שלש מאות בכורות, ונמצא שלכל בכור לוי היה כשבעים אחים אחריו, וכיצד היו כ"כ הרבה בלא שילדו ששה בכרס אחד.

עוד שמעתי להקשות דהא השש מאות אלף איש נמנו מגיל עשרים, ואילו הכ"ב אלף בכורות נמנו מגיל חודש, ומסתבר שכל השש מאות אלף כבר נשאו אשה, והרי רוב נשים מתעברות ויולדות, ואף דמחצה זכרים ומחצה נקיבות, מ"מ היה צריך שיהיה לכל הפחות שלש מאות אלף בכורות, וכיצד היה רק כ"ב אלף.

ויש שביארו ע"פ מה שכתוב שפרעה היה רוחץ בדם שלש מאות תינוקות בכל יום, וכתב בתרגום יונתן שהם היו בכורות, ולכן נחסרו הבכורות, ולפי זה צ"ל דזה נמשך תקופה ארוכה מאד, כדי שנאמר ששחט כמאתיים שבעים אלף בכורות, וצ"ע.

ויקם מלך חדש על מצרים (א' ח')

פירש רש"י רב ושמואל חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזירותיו ע"כ. ובגמ' בעירובין (דף נג.) מבואר הטעם דמ"ד שנתחדשו גזירותיו, ולא פירש כפשוטו "חדש ממש", משום

ויעש להם בתים (שם)

פירש רש"י בתי כהונה ולוויה ובתי מלכות. מובא בשם הגר"י זצ"ל דהנה באמת בשביל להשאיר קיום בעם ישראל לא היו זקוקות לעבור על גזירת פרעה, דהרי הגזירה היתה רק על הבנים, וא"כ הבנות היו נשארות למצרים, ועכו"ם הבא על בת ישראל הולד ישראל, אלא דהיו יראות על היחוס שהוא אחר האב, דהולדות לא יהיו כהנים ולויים, וכן לא יהיו ראויים למלכות, וזהו "ויעש להם בתים" מדה כנגד מדה שהם שמרו על היחוס.

וע"פ זה יובן מה שאומרים בהגדה צא ולמד מה ביקש לבן שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל, וצ"ב וכי בא לומר בשבח פרעה, וביאר הגר"ח דבא לומר גריעותא דפרעה, דלבן ביקש לעקור את הכל, וזה הרי א"א כיון שיש הבטחה שבני ישראל לא יכלו, אבל פרעה רצה להרוג רק את הזכרים שישאר ישראל, אבל לא ישאר קדושת ישראל.

ויצו פרעה לכל עמו (א. כ"ב)

פירש רש"י אף עליהם גזר, יום שנולד משה אמרו לו איצטגנינו היום נולד מושיען ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים. וביארו הגור אריה והכלי יקר דכיון שמשה גדל בבית פרעה, לא יכלו לדעת במזלות בבירור אם הוא ישראל או מצרי, ולכן הוצרכו לגזור להרוג גם את המצרים.

ולא יכלה עוד הצפינו (ב. ג')

פירש רש"י שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חודשים ויום אחד. והיינו שזה היה טעותם של המצרים, וצ"ע בדברי רש"י מהא דאיתא בסוטה (דף יב.) דנתעברה בנישואין הראשונים והמצרים חיטבו מיום שהחזירה, ועיין מהרש"א.

וירא כי אין איש (ב. י"ב)

פירש רש"י שאין איש שעתיד לצאת ממנו שיתגייר. וצ"ב דמאי נפק"מ אם עתיד לצאת ממנו איש שיתגייר, הרי הוא חייב מיתה, [והיכן מצאנו אצל אדם שחייב מיתה שיבדקו בתולדותיו], וביאר הגר"י דגוי שהורג ישראל חייב מיתה בידי שמים, ולכן משה הרגו בשם המפורש, ובמיתה בידי שמים יש חשבונות ובודקים אם עתיד לצאת ממנו איש שיתגייר. וכעין זה ביאר בתינוקות שהרג אלישע, שצעקו לו "עלה קרח" וקיללם, ובאו דובים והרגום, וגם שם כתוב שראה שאין איש עתיד לצאת מהם, והביאור בזה כנ"ל דכיון שהיה מיתה בידי שמים, היה צריך לבדוק אם אין איש אשר שעתיד לצאת מהם.

מי שמך לאיש שר ושפט עלינו (ב. י"ד)

ביאר בזה הגר"י דיש רק ב' שמות ליהן להרוג, ב"ד ומלך, וזה מה שאמר לו "מי שמך לאיש שר ושפט עלינו", כלומר "שר" דהיינו מלך, ו"שופט" שזהו ב"ד.

אכן נודע הדבר (שם)

עיין בפירושו רש"י, והגר"י ביאר דמשה היה סבור שמה שלא מיחו כשהכהו אתמול, משום שלא ידעו למחות, אבל כשאמר לו עכשיו מי שמך ראה שיכולים למחות, והיינו אכן נודע הדבר שסובלים כלל ישראל משום שלא מוחים.

וימת מלך מצרים (ב. כ"ג)

פירש רש"י שנצטרע, ומה שלא פירש כפשוטו שמת, י"ל דהוקשה לרש"י למה מה שמת זה סיבה לויאנחו בני ישראל, והגר"א ביאר דהוקשה לרש"י דהא אין שלטון ביום המות, ולמה כתיב מלך, ולכן פירש שנצטרע.

ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם

שמעתי מפני נגשיו (ג. ז')

הבית הלוי כתב דבני ישראל במצרים היו במ"ט שערי טומאה, אמנם הם עצמם כלל לא הרגישו בזה, [וכדאיתא במדרש לקח טוב, שהיו כדרך מת שאינו מרגיש את מכת האיזמל], וכל מה שצעקו זה היה רק מפני המכות שקיבלו מהנוגשים, וזהו מה שכתוב "ראה ראיתי את עני עמי" האמיתי, וגם "את צעקתם

שמעתי מפני נגשיו", שהם צועקים רק מפני נגשיו, ואינם מכירים בצרתם הרוחנית, "כי ידעתי את מכאוביו", דרך הקב"ה ידע את מכאוביו הרוחניים.

ומשל לא' שהיה עשיר ונהפך עליו הגלגל והעני ואחר זמן שכח מכך שהיה עשיר ומי שמצטער ע"ז הוא רק מי שזוכר את מצבו הקודם, [ונראה דזה מה שאומרים בתפילה "ראה בעינינו", דאנו באמת לא יודעים מהו "ענינו", ומבקשים מהקב"ה שיודע את "ענינו" שיראה בעינינו].

ולא ביד חזקה (שם)

במשך חכמה ביאר ע"פ דברי הרמב"ם (פ"ב מגירושין ה"כ) גבי כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, דבאמת כל אחד מישראל רצונו לעבוד את ה', אלא שהיצר הרע מעכב ממנו, וע"י שמכים אותו נכפה יצרו הרע, וממילא מתגלה רצונו לעשות טוב. אמנם למצרים היה רצון רע, [וכדחזינן בע"ז (דף ג.) שלעתיד לבוא הקב"ה יתן לאומות העולם מצות סוכה, והקב"ה יוציא חמה מנרתיקה ומיד יבעטו בה ויצאו, ומכך שהם יבעטו חזינן דאין להם כלל רצון לעבוד את ה', דאם היה להם רצון ורק יש להם יצר הרע היה להם לצאת בלי לבעט], וזהו שאמר הכתוב כאן "ולא יתן לכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה", דגם אחרי שיקבל מכות, ג"כ לא יתן אתכם להלוך, דאין לו כלל רצון לעבוד את ה'.

ויהי לנחש וינס משה מפניו (ד. ג')

הא דמשה פחד מהנחש, כתב הרמב"ן דפחד שיענש מפני הלשון הרע שאמר והן לא יאמינו לי, והגר"ש שבדרון זצ"ל ביאר באופן אחר, דבאמת מנחש רגיל לא היה מפחד, דהא הקב"ה אמר לנח "ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית השדה ועוף השמים", אבל הנחש הזה לא היה תולדה מהנחש שהיה בזמן אדם הראשון, ולכן משה פחד ממנו.

כי כבד פה וכבד לשון אנכי (ד. י')

פירש רש"י בכבידות אני מדבר. וביאר הגר"י דמשה אמר לקב"ה דאחד מן התנאים שצריך כדי להיות נביא, הוא לשון לימודים, ואני הרי "כבד פה וכבד לשון", וע"ז אמר לו הקב"ה "ואנוכי אהיה עם פיך", דאינך נביא ככל הנביאים, אלא שכינה מדברת מתוך גרונו.

כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (ד. י"ט)

ופירש רש"י דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת, ובשם הגר"א מובא דההכרח לזה דאם מתו היינו כפשוטו הו"ל למימר אשר בקשו את נפשך, ומהא דכתוב המבקשים משמע שהם חיים ועדיין מבקשים.

וירכבם על החמר (ד. כ')

בגמ' במגילה (דף ט.) מובא ששינו לתלמי המלך מ"חמור" ל"נושא בני אדם", שלא יאמר וכי לא הביאו למשה סוס לרכוב, ועוד שינו גם בפסוק "לא חמור אחד מהם נשאתי" (במדבר ט"ז.) וצ"ב מ"ט שינו לו גם את זה, [ועיין ברש"י שם], ושמעתי מחכ"א לבאר, דבמדרש (במדבר י"ח.) פירש דמשה אמר דאפילו החמור שהיה לו במצרים לא לקחתי, ומעתה מבואר דכיון ששינו כאן הוכרחו לשנות גם שם.

בני בכורי ישראל (ד. כ"ב)

כתב המשך חכמה דהטעם שבני ישראל נקראו בכורי, לפי שעשו את הקב"ה לאב, דהיינו דכמו שכל בכור מקבל פי שנים משום דע"י שנולד לאביו נהפך אביו לאב, הי"נ בני ישראל, ואחי הגר"א שליט"א ציין שכן מפורש בתהילים (פ"ט. כ"ז כ"ח) "הוא יקראני אבי אתה, קלי וצור ישועתי, אף אני בכור אתנהו".

ויפגשוהו בהר האלקים וישק לו (ד. כ"ז)

מקשים דהא אסור לנשק במקום קדוש, ובספורנו כתב "כמנשק דבר קדוש", והיינו דלנשק דבר קדוש מותר גם במקום קדוש, אמנם הגר"מ פינשטיין זצ"ל מחדש דהאיסור לנשק במקום קדוש הוא דוקא בשעת התפילה, וממילא לא קשה מידי.